

حقوق بین الملل فضا

تألیف:

دکتر حسین نواده توپچی

www.ketab.ir

سرشتامه	: نواده توبچی، حسین
عنوان و نام پدیدآور	: مقدمه‌ای بر حقوق بین‌الملل هوایی: بررسی کنوانسیون شیکاگو و ضمایم / تألیف حسین نواده توبچی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: ۲۷۲ ص.
شابک	: 978-600-114-157-7
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
موضوع	: حقوق بین‌المللی هوایی و فضائی
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۰ م ۷/۱۱۴۵ / KZD
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۱/۴۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۲۶۶۰۸۱

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و مجموعه قوانین

تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ مردادین

پائین تر از لبانی نژاد - کوچه مینا - پلاک ۲۰

تلفن: ۵-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵-۶۶۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandypub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حقوق بین‌الملل فضا

تألیف: دکتر حسین نواده توبچی

چاپ اول: ۱۳۹۰ - شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

حروفچینی: زرنگاران مهرخلاق

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

ISBN : 978-600-114-157-7

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۱۵۷-۷

فهرست

پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۱۵

بخش اول: کلیات

۱. تاریخچه پیدایش و توسعه حقوق فضا	۲۱
۱-۱. نظامی کردن فضای ماورای جو: منابع و تکامل تدریجی	۲۲
۱-۲. توسعه رژیم حقوقی حاکم بر استفاده نظامی از فضای ماورای جو	۲۶
۲. حقوق بین‌الملل قابل اعمال بر فعالیت‌های نظامی در فضا	۳۲
۳. برنامه‌های رایج نظامی در فضا	۳۶
۴. مذاکرات مربوط به جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا	۴۰
۵. ارزیابی	۴۶

بخش دوم: نظام حقوقی بین‌المللی حاکم بر فضا

۱. حاکمیت و حقوق حاکمه	۵۳
۱-۱. جایگاه حاکمیت	۵۳
۱-۲. مفهوم حاکمیت	۵۶
۱-۳. وسعت و دامنه رو به بالای حاکمیت	۵۸
۱-۴. اعلامیه بوگوتا	۵۹
۱-۵. نظریات مطرح در سازمان ملل متحد	۵۹
۳. حقوق حاکمه در فضا	۶۱
۳-۱. ممنوعیت اختصاص ملی (ممنوعیت اختصاص فضا به ملیت ویژه)	۶۳
۳-۲. استقرار در فضای آزاد	۶۴

بخش سوم: جنبه‌های حقوقی مربوط به استفاده از فناوری فضایی

۱. ورود به بحث	۶۹
----------------	----

۷۱	۲. ارتباطات راه دور: ساختار سازمانی
۷۳	۲-۱. INTELSAT
۷۶	۲-۲. INMARSAT
۸۱	۳. سازمان های دیگر
۸۲	۳-۱. EUTELSAT
۸۳	۳-۲. ARABSAT
۸۳	۳-۳. INTERSPUTNIK
۸۴	۴. ماهواره های پخش مستقیم
۸۹	۵. COSPAS - SARSAT: سامانه جست و جو و نجات ماهواره ای
۹۲	۶. هواشناسی
۹۵	۷. منابع نیروی هسته ای در فضا
۹۸	۸. سنجش از راه دور

بخش چهارم: ماهیت حقوقی مدار ثابت زمین

۱۰۳	ورود به بحث
۱۰۳	۱. ماهیت فیزیکی مدار ثابت زمین
۱۰۵	۲. حقوق بین الملل فضا و مدار ثابت زمین
۱۰۹	۳. اعلامیه بوگوتا و نظریات مخالف
۱۱۵	۴. اسناد ITU
۱۲۰	۵. سیاست امریکا در مورد مدار ثابت زمین

بخش پنجم: حقوق بین الملل فضا و حفاظت از محیط زیست انسانی

۱۲۵	ورود به بحث
۱۲۹	۱. معاهده فضای ماورای جو
۱۳۳	۲. موافقتنامه مربوط به نجات و بازگرداندن فضاوردان
۱۳۴	۳. کنوانسیون مسئولیت
۱۳۶	۴. کنوانسیون ثبت
۱۳۸	۵. موافقتنامه ماه
۱۴۱	۶. دیگر اسناد بین المللی
۱۴۳	۷. توصیه های مربوط به رفتار بین المللی

بخش ششم: مسئولیت در حقوق فضا

۱۴۹	ورود به بحث
-----	-------------

۱۵۰	۱. مسئولیت کشور پرتاب کننده
۱۵۳	۲. مسئولیت مربوط به کشور عضو ذی صلاح
۱۵۴	۳. مسئولیت نهادهای غیردولتی

بخش هفتم: حل و فصل اختلافات

۱۵۸	۱. تعریف واژه
۱۵۹	۲. طرح دعاوی
۱۶۳	۳. تأسیس کمیسیون دعاوی
۱۶۵	۴. حقوق قابل اعمال در مورد جبران خسارت
۱۶۶	۵. نتیجه گیری

بخش هشتم: کنترل تسلیحات

۱۶۹	۱. کنترل تسلیحات (سلاح‌های کشتار جمعی)
۱۷۶	۲. نگاهی دیگر به کنترل تسلیحات
۱۸۴	۳. جنبه‌های حقوقی سلاح‌ها و آسیب آنها
۱۹۴	۴. فرجام
۱۹۷	فهرست منابع
۲۷۱	ضمایم

پیشگفتار

حقوق فضا، حوزه‌ای از حقوق است که در برگیرنده حقوق ملی و بین‌المللی ناظر بر فعالیت‌ها در فضای ماورای جو است. متخصصان حقوق بین‌الملل بر تعریف واحدی از "فضای ماورای جو" اتفاق ندارند. هرچند اکثر حقوق‌دانان می‌پذیرند که فضا، عموماً از پایین‌ترین ارتفاع از سطح دریا تا جایی که اجسام بتوانند دور زمین بچرخند، آغاز می‌شود (تقریباً ۱۰۰ کیلومتر). تاسیس حوزه حقوق فضا در جهان، با برتاب اولین سفینه اتحاد شوروی به نام اسپوتنیک در اکتبر سال ۱۹۵۷، فراهم شد. آیزنهاور، رئیس‌جمهور آمریکا و خروشچف نخست‌وزیر اتحاد شوروی از سازمان ملل خواستند که درباره مسایل حقوقی مرتبط با فعالیت‌های فضایی، فکری بکنند. پس از آن، سازمان ملل متحد، کمیته‌ای برای استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو (COPUOS) را، بنا نهاد. این کمیته نیز به نوبه خود، دو کمیته فرعی (علمی-فنی و حقوقی) را به وجود آورد. کمیته فرعی حقوقی در COPOUS نهادی اصلی برای بحث و مذاکره درباره موافقتنامه‌های بین‌المللی مربوط به فضا شده است.

معاهدات بین‌المللی

پنج معاهده بین‌المللی در کمیته مربوط به استفاده صلح‌آمیز از فضا، مورد مذاکره قرار گرفته و تدوین شده است:

۱. معاهده ۱۹۶۷ مربوط به اصول حاکم بر فعالیت کشورها در خصوص کشف و استفاده از فضای ماورای جو، شامل ماه و دیگر اجرام آسمانی (معاهده فضای ماورای جو)؛
۲. موافقتنامه ۱۹۶۸ مربوط به نجات فضاوردان، بازگرداندن فضاوردان و اشیای پرتابی به فضای ماورای جو (موافقتنامه نجات)؛
۳. کنوانسیون ۱۹۷۳ درباره مسئولیت خسارت ناشی از اشیای فضایی (کنوانسیون مسئولیت)؛
۴. کنوانسیون ۱۹۷۶ درباره ثبت اشیای پرتابی به فضای ماورای جو (کنوانسیون ثبت) و

۵. موافقتنامه ۱۹۷۹ ناظر بر فعالیت کشورها در ماه و دیگر اجرام آسمانی (معاهده ماه).

موافقتنامه نجات، کنوانسیون مسئولیت و ثبت، بر اساس مفاد معاهده فضا تنظیم یافته‌اند و در واقع شرحی بر اصول معاهده فضا محسوب می‌شوند.

نمایندگان کشورها در سازمان ملل، به وضوح بر آن بودند که معاهده ماه به عنوان معاهده‌ای جامع عمل می‌کند که جایگزین معاهده فضا خواهد شد یا آن را با تفسیر و شرح مواد معاهده فضا در مورد اختصاص منابع و محدودسازی حاکمیت سرزمینی، ترمیم خواهد کرد. این معاهده در ۱۹۸۴ لازم‌الاجرا شد و تا ۱۹ دسامبر ۲۰۰۸ فقط ۱۳ کشور عضو آن شدند. بسیاری بر این باورند که این معاهده به دلیل داشتن اعضای محدود، ناموفق بوده است.

کمیته مربوط به استفاده صلح‌آمیز از فضا، بر اساس اجماع اداره می‌شود، به این معنی که همه نمایندگان کشورها در کمیته اصلی و کمیته فرعی، باید درباره زبان معاهده توافق کنند، پیش از آنکه در نسخه نهایی معاهده قرار داده شود و کمیته‌ها به جز در مواردی که همه اعضا به توافق برسند، نمی‌توانند موضوعات جدید را در دستور کار قرار دهند.

معاهدات سازمان ملل در مورد فضا فاقد تعاریف‌اند و در سایر جنبه‌ها نیز کاملاً واضح نیستند، هر چند دست‌یابی به اجماع در مواقع ابهام در زبان و اصطلاحات، وجود دارد. در سال‌های اخیر کمیته فرعی حقوقی نتوانسته است در مورد موافقتنامه جامع و جدید فضا، به اجماع برسد و نیز احتمال نمی‌رود که این کمیته بتواند در مورد اصلاح معاهده فضا در آینده قابل پیش‌بینی به توافق برسد. به نظر می‌رسد که بسیاری از کشورهای دارای توان فضایی، بر این باورند که مذاکره درباره موافقتنامه جدید فضایی یا اصلاح معاهده فضا، بی‌فایده و اتلاف وقت است، زیرا وجود اختلافات شدید در مورد صرف منابع، حقوق مالکیت و دیگر موارد مربوط به فعالیت بازرگانی، رسیدن به اجماع را غیرمحمتمل می‌سازد.

علاوه بر معاهدات بین‌المللی که در سازمان ملل مورد مذاکره قرار گرفته‌اند، ۱۵ کشور مشارکت‌کننده در ایستگاه بین‌المللی، شامل کانادا، کشورهای عضو آژانس فضایی اروپایی، ژاپن، فدراسیون روسیه و ایالات متحد آمریکا، برای همکاری در مورد ایستگاه فضایی بین‌المللی غیرنظامی، موافقتنامه ۱۹۹۸ را در واشنگتن به تصویب رساندند که به موافقتنامه ایستگاه فضایی مشهور است.

در این موافقتنامه پیش‌بینی شده است که ناسا مسئولیت هماهنگی مشارکت کشورهای عضو در فعالیت‌های مربوط به ایستگاه فضایی را بر عهده دارد و اینکه هر کشوری حق اعمال صلاحیت بر دستگاه‌های مستقل (Modules) خود را دارد که به ایستگاه فضایی پیوسته‌اند.

این موافقتنامه همچنین حفاظت از مالکیت فکری را مورد توجه قرار داده و در این خصوص، آیین دادرسی کیفری وضع کرده است. این موافقتنامه ممکن است به عنوان مدلی برای موافقتنامه‌های آینده درباره همکاری بین‌المللی در تاسیساتی در ماه و مریخ مورد استفاده قرار گیرد.

حقوق فضا حقوق ملی را نیز در بر می‌گیرد و بسیاری از کشورها در سال‌های اخیر قانون ملی مربوط به فضا را تصویب کرده‌اند. معاهده فضا اعضای خود را ملزم کرده است که فعالیت‌های فضایی ملی سازمان‌های غیردولتی تجاری و غیرانتفاعی را به تصویب رسانده و بر آن نظارت کنند. معاهده فضا با ارجاع به منشور ملل متحد، کشورهای عضو را ملزم می‌کند که از فعالیت‌های انجام یافته اطمینان حاصل کنند که بر اساس دیگر اشکال حقوق بین‌الملل از جمله حقوق بین‌الملل عرفی (عرف و رویه دولت‌ها) صورت پذیرد. ظهور فعالیت‌های فضایی تجاری در کنار قلمرو صنایع ارتباطات ماهواره‌ای و توسعه دروازه‌های تجاری در فضا، بسیاری از کشورها را بر آن داشته است که تا فعالیت‌های بخش خصوصی را تحت ضابطه در آورند. مشکل این است که چگونه این فعالیت‌ها قاعده‌مند شوند تا مانع از سرمایه‌گذاری نشده یا آن را به تأخیر نیندازند، ضمن آنکه اطمینان حاصل شود که فعالیت‌های تجاری مطابق حقوق بین‌الملل انجام می‌شوند. ملت‌های در حال توسعه نگران آن هستند که کشورهای موفق در امور فضایی منابع آن را به انحصار خود در آورند.

هرچند این حوزه از دانش و فناوری در آغاز دوره رشد خود است، از طرف دیگر در عصر تغییر و توسعه سریع قرار دارد. دلایلی وجود دارد که منابع فضایی بی‌کران هستند و تنها محدودیت مربوط به قابلیت‌های ما در نحوه استفاده از آنهاست که برای همه ملت‌ها عادلانه و منصفانه باشد. اگر حمل و نقل فضایی تجاری با هزینه‌های کمتری برای پرتاب و به طور گسترده‌ای در دسترس قرار گیرد، آن‌گاه همه کشورها می‌توانند که مستقیماً از منافع مربوط به منابع فضا بهره‌مند شوند. به نظر می‌رسد که در چنین شرایطی است که اجماع برای دستیابی به توسعه تجاری و استقرار انسان در فضا، آسان‌تر خواهد شد.

حسین نواده‌توبچی

بهار ۱۳۹۰

مقدمه

به نام آنکه جان را فکرت آموخت چراغ دل به نور جان برافروخت

دانش حقوقی که روابط انسان‌ها، جوامع، انسان و محیط اطراف و بکارگیری ابزار و اکتشافات را تنظیم می‌کند، در سطوح ملی و بین‌المللی توسعه‌های علمی و فنی را همراهی می‌کند. راهیابی انسان به فضا به کمک فناوری شگفت‌انگیز و توسعه‌های علمی و فنی بسیار خیره‌کننده و سریع، در کنار خود، حقوقی را می‌خواهد که تأثیر این اکتشافات و بهره‌برداری‌ها بر حاکمیت، قلمرو و اتباع کشورها را تبیین کند و همچنین روابط ناشی از استفاده از فضا، رژیم حقوقی مدارات و اجرام آسمانی و حق تقدم کشوری که زودتر از دیگران منابع فضا را کشف کرده و در حال بهره‌برداری است، تدوین نماید و مرز میان هوا و فضا، و سرانجام مسائل حقوقی بی‌شمار نشأت گرفته از استفاده انسان از فضا را تنظیم کند تا در نتیجه نظم حقوقی به دست آمده در این عرصه، جامعه جهانی بتواند با تکیه بر اصول عقلانی، در صلح و آرامش به حیات خود ادامه دهد.

مرز میان هوا و فضا تاکنون نامشخص باقی مانده است. در کنوانسیون ۱۹۴۴ شیکاگو (درباره هوانوردی بین‌المللی) و معاهده ۱۹۶۷ فضا در مورد ارتفاع دقیقی که هوا خاتمه یافته و فضا شروع می‌شود، مطلبی عنوان نشده است. رویه دولت‌ها بنا به دلایل امنیتی، حاکمیت ملی بر قلمرو هوایی را تا محدوده معینی نشان می‌دهد، اما هیچ کشوری بر حاکمیتش تا ارتفاع نامحدود اصرار نکرده است، و همه آن‌ها به پروازهای عبوری بی‌شمار سفینه‌های ثبت شده، از فراز مرزهایشان تن در داده‌اند. کشورهای دارای فناوری فضایی نیز در عمل، نسبت به ایجاد قاعده تجویزکننده‌ای که طبق آن بتوانند سفینه‌ها و دیگر وسایل حمل‌ونقل فضایی را از فراز مرزهای کشورهای دیگر عبور دهند، اقدام کرده‌اند. دو قدرت عمده فضایی (امریکا و روسیه) مایل‌اند که حق مقابله با اعمال خصمانه را در هر ارتفاعی که اتفاق بیفتد برای خود محفوظ دارند. یک طرز فکر، قلمرو هوایی را بر حسب صعود آیرودینامیکی تفسیر می‌کند و معتقد است که هر کشوری تنها می‌تواند تا ارتفاعی مدعی حاکمیت خود باشد که هواپیما بتواند تا آنجا صعود کند؛ چنین

ارتفاعی بیش از ۲۰ مایل نخواهد بود. این نظر تا حدودی ارزشمند است، ولی به هر حال از ارائه ملاک دقیقی برای ترسیم مرزی میان هوا و فضا در می ماند؛ زیرا با وجود وسیله پرنده‌ای مانند «X-۱۵» که هم مشخصات هواپیما و هم فضاپیما را داراست و می تواند تا ارتفاع ۴۷ مایلی اوجگیری کند، این نظریه کمتر مفید واقع می شود. مدل های جدید پرنده X به مراتب از قابلیت بیشتری برخوردارند.

همچنین غیرمحمتمل به نظر می رسد که کشورها راضی باشند داعیه خود در مورد حاکمیت را تا ارتفاع ۲۰ مایلی محدود کنند، زیرا کشف منابع فضا و استفاده های مختلف از مدارات شناخته شده خصوصاً سنجش از راه دور توسط ماهواره ها، حاکمیت آن ها را متأثر می سازد. برخی از صاحب نظران معتقدند که قلمرو هوایی مترادف با اتمسفر است و هر جا که هوا یافت شود آن را شامل می شود به طوری که آثاری از هوا تا ارتفاع ۱۰/۰۰۰ مایلی وجود دارد. پس این نظر با ادعای حاکمیت کشورها تا ارتفاع ۱۰/۰۰۰ مایلی سازگار است.

نظریه سوم معتقد است که حاکمیت کشور تا بی نهایت ادامه می یابد که بسیار مبالغه آمیز به نظر می رسد. برخی هم به تأسی از حقوق دریافته اند، تا ارتفاعی که هواپیما صعود می کند کشور حاکمیت کامل اعمال کند و تا ارتفاع ۳۰۰ مایلی همانند منطقه نظارت باشد که حق ترانزیت برای سفینه های غیر نظامی در آن به رسمیت شناخته شود؛ و پس از آن فضای بیرونی محسوب شود.

بدون هرگونه گرافه گویی تنظیم قدر متیقن برای مرز هوا و فضا در جامعه ناهمگون جهانی و با سرعت خیره کننده فناوری بسیار دشوار می نماید. رسیدن به یک دیدگاه واحد، همکاری همه کشورها (اعم از کشورهای در حال توسعه و یا توسعه یافته) را می طلبد که حقوق بین الملل را وجه مشترک تمدن جهانی قلمداد کنند و گر نه در وضعیت موجود دستیابی به اتفاق نظرها تقریباً ناممکن به نظر می رسد.

حقوق بین الملل، از جمله منشور ملل متحد و اصول کلی حقوق بین الملل فضا شامل:

(۱) ممنوعیت اختصاص فضا به ملیت خاص؛ (۲) ممنوعیت استقرار و کاربرد سلاحهای کشتار جمعی؛ (۳) آزادی اکتشاف؛ (۴) وظیفه کشورها در مورد اعلام پرتاب سفینه ها به سازمان ملل متحد؛ (۵) اجتناب از ایراد خسارت به کشورهای دیگر و آلوده کردن محیط زیست؛ (۶) امکان دسترسی بدون تبعیض همه ملت ها به ماهواره های ارتباطی؛ (۷) وظیفه ارائه کمک به وسایل حمل و نقل فضایی و فضاوردان در خطر، بر فعالیت های فضایی حاکم است.

از سال ۱۹۵۷ که اکتشاف فضا با پرتاب اولین ماهواره اتحاد شوروی آغاز شد، حقوق

بین الملل وظیفه یافت که با پیشرفت سریع فناوری فضایی و اکتشافات همگام شود. هرچند هیچ موافقتنامه‌ای در مورد مرز میان قلمرو هوایی و فضا وجود ندارد، درباره برخی اصول اولیه حاکم بر وضعیت حقوقی فضا، اجماعی فراهم آمده است، به طوری که در ششمین قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در سال‌های ۱۹۶۳-۱۹۵۹ به تصویب رسید، منعکس و در معاهده فضا (۱۹۶۷) آورده شده است. سند اخیر به موجب موافقتنامه ۱۹۶۸ در مورد نجات فضاوردان، کنوانسیون ۱۹۷۴ درباره مسئولیت خسارات وارده توسط اشیای فضایی و موافقتنامه ۱۹۷۹ حاکم بر فعالیت کشورها در ماه و دیگر اجرام آسمانی، که تعداد اندکی از کشورها به آن‌ها پیوسته‌اند، تکمیل شده است.

حقوق جهانی فضا به وسیله تریبانی از جمله کنوانسیون ۱۹۷۵ برای تأسیس آژانس فضایی اروپایی از طرف برخی کشورهای اروپای غربی و موافقتنامه ۱۹۷۶ درباره همکاری برای اکتشاف و استفاده از فضا برای اهداف صلح‌آمیز که توسط نه کشور کمونیست شامل اعضای پیمان ورشو، کوبا و مغولستان به تصویب رسید، به تحرک درآمد.

همچنین موافقتنامه‌های دو جانبه متعددی درباره همکاری فضایی، تحقیقات و ارتباطات وجود دارد. به رغم رشد مجموعه مقررات حقوق بین الملل فضا، کارهای زیادی در زمینه‌های استفاده نظامی از فضا - تحقیقات ابر قدرت‌ها درباره سلاح‌های فضایی، جهت‌یابی فضایی، ارتباطات راه دور و سنجش از راه دور با کارکرد دوگانه در حال انجام است.

معاهده ۱۹۶۷ فضا که یک موافقتنامه بین المللی چند جانبه است، اصول اولیه حاکم بر حقوق بین الملل فضا را بیان می‌کند که توسط کمیته سازمان ملل متحد برای استفاده صلح‌آمیز از فضا پیش‌نویس شد؛ این معاهده براساس اصول حاکم بر فعالیت کشورها در اکتشاف و استفاده از فضا شامل ماه و دیگر اجرام آسمانی شکل گرفته و اصولی را تشکیل می‌دهد که در برخی از قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل که به اتفاق آرا تصویب شده‌اند، اعلام شده است، یعنی قطعنامه ۱۷۲۱ در سال ۱۹۶۱ قطعنامه ۱۸۸۴ در سال ۱۹۶۳ و خصوصاً قطعنامه ۱۹۶۲ در سال ۱۹۶۳.

این معاهده مقرر می‌کند که فضا شامل ماه و دیگر اجرام آسمانی برای اکتشاف و استفاده کلیه دولت‌ها آزاد است و نمی‌تواند به ملت خاصی اختصاص یابد. هرگونه اکتشاف و استفاده باید برای نفع کلیه کشورها براساس اصل تساوی، حقوق بین الملل و با رعایت احترام دیگر کشورها و بدون رساندن آلودگی مضر به محیط زیست اجرام آسمانی و خود زمین، انجام یابد.

کشورهایی که در فضا فعالیت انجام می‌دهند باید تا حد اکثر امکان و عملی بودن، اطلاعات

راجع به چنین فعالیت‌هایی را آشکار کنند و ایستگاه‌ها و تجهیزات خود را برای بازرسی دیگر کشورها باز بگذارند. فعالیت سازمان‌ها و شرکت‌های غیردولتی نیازمند مجوز و نظارت دولتی است که دارای مسئولیت بین‌المللی نسبت به چنین فعالیت‌هایی است.

مسئولیت برای فعالیت هر سازمان بین دولتی توسط آن سازمان و دولت به وجود می‌آید. دولتی که شیئی به فضا پرتاب و یا مجوز آن را صادر می‌کند، مسئول خسارات وارده به وسیله آن شیء است. قابل ذکر است که متعاقباً ماده‌ای در کنوانسیون ۱۹۷۲ در مورد مسئولیت در قبال خسارت وارده توسط اشیای فضایی تهیه شد. مالکیت اشیای پرتابی به فضا به سبب وجود آن‌ها در آنجا و یا برگشتشان به زمین تحت تأثیر قرار نمی‌گیرد؛ در هر کجا که آن‌ها یافته شوند، باید به کشور اصلی بازگردانده شوند. کشورها باید به فضانوردان (نمایندگان انسانیت در فضا) در هنگام خطر کمک کنند، و فضانوردان در حال اضطرار که در کشور دیگری فرود می‌آیند، بایستی فوراً به کشور محل ثبت وسیله حمل فضایی بازگردانده شوند. موافقتنامه ۱۹۶۸ مربوط به نجات فضانوردان بیشتر این مقررات را تنظیم و فراهم کرده است.

در نهایت، معاهده فضا، به طریقی قیاسی از معاهده ۱۹۵۹ مربوط به غیرنظامی کردن قطب، ماه و دیگر اجرام آسمانی را غیرنظامی اعلام می‌کند. هرچند این معاهده درباره اشیای در حال گردش به دور زمین، فقط سلاح‌های اتمی یا هرگونه سلاح کشتار جمعی را پیش‌بینی کرده که نباید در مدار قرار گیرند ولی این جمله دارای مفهوم است، به این معنی که مدار زمین ممکن است برای اهداف نظامی مورد استفاده قرار گیرد، خصوصاً برای پرتاب ماهواره‌های شناسایی که از موافقتنامه کنترل تسلیحات تبعیت می‌کنند. بیش از هشتاد کشور از جمله ایالات متحد آمریکا و اتحاد شوروی (روسیه فعلی) عضو معاهده فضا هستند.

رژیم حقوقی که در مورد فضا شکل گرفته است مبتنی بر آزادی فضا و عدم اختصاص آن به ملیتی خاص است، در حالی که در رژیم حقوقی هوا اصل اعمال حاکمیت دولتی سرزمینی جاری است. با توجه به اینکه کشورها با انجام اقداماتی در فضا، به یقین از هوا، زمین و دریا، زیرزمین و بستر و حتی زیر بستر دریاهای اطلاعات گردآوری می‌کنند و بر حاکمیت کشورها در این مناطق تأثیر می‌گذارند، لذا باید گفت این دو رژیم حقوقی با هم ناسازگارند مگر اینکه نظامی واحد در جهان شکل بگیرد و حکومت قانون (Rule of Law) بر گیتی سایه افکند و کلیه فعالیت‌ها در جهت بشر دوستانه و تقویت اهداف جامعه بین‌المللی شکل گیرد. برای یافتن چارچوب نظری در مورد حقوق فضا، پرسش‌های زیر را می‌توان مطرح نمود:

آیا حقوق حاکم بر دریای آزاد که در قلمرو حقوق دریا جاری است می‌تواند در قلمرو حقوق

فضا نیز قابل اعمال باشد؟ آیا می‌توان قلمرو هوایی را همانند دریای سرزمینی و مناطقی که دولت ساحلی در آن اعمال حاکمیت کرده یا حقوق حاکمه خود را به اجرا می‌گذارد قیاس کرد و فضا را همانند دریای آزاد فرض کرد؟ باید اذعان کنم که رژیم حقوقی فضا کاملاً با رژیم حقوقی هوا متفاوت است و این در حالی است که به نوعی میان هوا و فضا، پیوستگی وجود دارد. آنچه در این میان قابل توجه است این است که قدرت‌های پیش‌تاز در عرصه فضا خواسته‌اند که نظامی متفاوت از نظام حقوقی هوا و دریا در آنجا حاکم باشد.

امید است این کار مختصر که به یقین بی‌عیب و نقص نیست به‌عنوان قدمی ابتدایی در جهت انجام تحقیقات حقوقی هوا و فضا منجر به کار گروهی منسجم و منظم شود و موضوع حقوق هوا و فضا به‌طور نظام‌مندی در دانشگاه‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی ذی‌ربط کشور مان مورد بررسی قرار گیرد و حاصل مطالعات در تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌های راهبردی مورد استفاده قرار گیرد.

والله ولی التوفیق

حسین نواده‌توبچی